

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Перга Юрій Миколайович

УДК 930:321.1+329(477)''1918/1939''

**Суспільно-політичне життя українців
Холмщини та Підляшшя 1918-1939 рр.**

07.00.01 – Історія України

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

Київ - 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, професор
Ковальський Борис Павлович,
Національний технічний університет України,
«Київський політехнічний інститут»,
професор кафедри історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Рубльов Олександр Сергійович,
Інститут історії України НАН України,
вчений секретар;

кандидат історичних наук, доцент
Тітова Наталя Володимирівна,
Хмельницький університет управління та права,
доцент кафедри теорії та історії держави і права.

Захист відбудеться 28 жовтня 2016 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.235.01 в Інституті історії України НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту історії України НАН України (01001, м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий 23 вересня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук, професор

О.І. Гуржій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі становлення державності України особливої актуальності набуває вивчення історії тих українських етнічних земель, населення котрих опинялося в центрі боротьби за свої національні права. До таких територій доцільно насамперед віднести Холмщину та Підляшшя, що входять до складу сучасної Польщі, де значну частину населення тривалий час становили українці. В 1918-1939 рр. вони мали статус національної меншини та прагнули зберегти свою культуру, мову, самобутність, отримати політичні права, гарантовані їм низкою міжнародних угод та законів Другої Речі Посполитої.

Глибинний аналіз суспільно-політичного становища українців Холмщини та Підляшшя, форм самоорганізації, розвитку політичних орієнтирів та відносин з польською владою дозволяє зрозуміти не лише особливості їхнього проживання на території Польської держави, а й причини поступової радикалізації частини населення, що вилилось у трагічні події, які відбулись під час Другої світової війни.

Об'єктивне вивчення життя українців на теренах Другої Речі Посполитої, зокрема неоднозначних, суперечливих і складних сторінок у стосунках з поляками вимагає також формування конструктивного двостороннього діалогу та переведення дискусії в наукову площину. Актуалізує тему дисертаційного дослідження і недостатня розробка у вітчизняній історіографії та дещо однобічне її висвітлення – в закордонній.

У більш широкому історичному контексті дана тема є важливою з огляду на велику увагу, що приділяється в сучасному світі співіснуванню національних меншин в мультиетнічних країнах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми «Історико-культурна спадщина України: джерела, методологія, дослідження» (державний реєстраційний номер 0115U006563), яка включена до тематичного плану кафедри історії Факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Метою наукового пошуку є комплексний аналіз суспільно-політичного життя українців Холмщини та Підляшшя в 1918-1939 рр.

Відповідно до поставленої мети визначено такі наукові **завдання**:

- з'ясувати стан наукової розробки теми та охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- розкрити особливості суспільно-політичного життя української громади між Першою та Другою світовими війнами;
- виявити шляхи самоорганізації та боротьби українців за свої права у відновленій Польській державі в 1918-1922 рр.;
- прослідкувати еволюцію політичних настроїв і вподобань українців Холмщини та Підляшшя в 1922-1930 рр.;

- проаналізувати зміни, що сталися в суспільному та політичному житті українців Холмщини та Підляшшя та в політиці Другої Речі Посполитої стосовно національних меншин у 1930-1939 рр.;

- розкрити передумови та перебіг «релігійно-ревіндикаційної» акції на території Холмщини та Підляшшя в 1937-1938 рр.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичне життя українців, які проживали на території Холмщини та Підляшшя в період між Першою та Другою світовими війнами.

Предметом дослідження є діяльність лідерів українців регіону, суспільних і культурно-освітніх організацій, політичних партій, що мали вплив на українське населення Холмщини та Підляшшя в міжвоєнні роки.

Хронологічні межі дисертації визначені її тематичною спрямованістю та завданнями й охоплюють період з 1918 по 1939 рр. Верхня межа пов'язана з відновленням Польської держави 11 листопада 1918 р.; нижня межа обумовлена початком Другої світової війни та припиненням існування Другої Речі Посполитої у вересні 1939 р.

Географічні рамки охоплюють Холмщину та Підляшшя, як історико-етнографічний регіон, до складу якого входили Холмський, Грубешівський, Томашівський, Білгорайський, Замойський, Красноставський, Влодавський повіти, розташовані в південно-східній частині Люблінського воєводства Другої Речі Посполитої, на лівобережжі Західного Бугу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному дослідженні соціального та політичного становища українців Холмщини та Підляшшя в 1918-1939 рр.

Вперше:

- розкрито роль неполітичних суспільних, економічних і культурно-освітніх товариств українців в житті регіону та в організації боротьби за національні права;

- встановлено етапи зміни політичних настроїв українського населення Холмщини та Підляшшя в Другій Речі Посполитій;

- у систематизованому вигляді, на основі широкої джерельної бази, з'ясовано роль польської влади та представників різних українських політичних партій у поступовій радикалізації населення;

- введено в науковий обіг низку матеріалів польських архівів.

Набули подальшого розвитку:

- знайшли підтвердження сформульовані в наукових працях висновки щодо особливостей соціально-економічного та релігійного становища українського населення в Другій Речі Посполитій;

- положення щодо провідної ролі лідерів українців регіону у відстоюванні інтересів всього українства Другої Речі Посполитої перед офіційною владою;

- дослідження підготовки та проведення на території Холмщини та Підляшшя «релігійно-ревіндикаційної» акції 1937-1938 рр.

Практичне значення отриманих результатів роботи зумовлене тим, що вони можуть бути використані для подальшого вивчення проблематики формування та реалізації державної національної політики в країнах з численною етнічною меншістю. Матеріали дисертаційного

дослідження можуть використовуватись при підготовці курсів лекцій, присвячених як історії України в цілому, так й історії українських етнічних земель зокрема.

Апробацію результатів дисертації здійснено шляхом оприлюднення її основних положень і висновків на міжнародних і всеукраїнських конференціях: XVI студентська науково-практична конференція «Україна: історія, культура, пам'ять» (НТУУ «КПІ», Київ, 2013 р.); Міжнародна наукова конференція «Каразінські читання» (історичні науки) (ХНУ імені В.Н. Каразіна, Харків, 2013 р.); Міжнародна наукова конференція «Перша світова війна: історичні долі держав і народів» (Київ, ДУ «Інститут Всесвітньої історії НАН України», Київ, 2014 р.); Міжнародна наукова конференція «Стратегії партнерства і співробітництва у контексті актуальних проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин» (ДУ «Інститут Всесвітньої історії НАН України», Київ, 2014 р.); «The Fourth International Conference on History and Political Sciences» (Відень, 2014 р.); XIII Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна - 2015: Історія» (КНУ імені Т. Шевченка, Київ, 2015 р.); VIII Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки історичного факультету» (КНУ імені Т. Шевченка, Київ, 2015 р.); Пам'ятна Академія «Від депортації до депортації» (Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського, Київ, 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Держава та глобальні соціальні зміни: історична соціологія панування та спротиву в епоху модерну» (НТУУ «КПІ», Київ, 2015 р.); VI міжнародна науково-практична конференція «Історична соціологія цивілізацій: модерн поміж демократією та нерівністю» (НТУУ «КПІ», Київ, 2016 р.).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження викладено в 13 публікаціях. З них 6 опубліковано у фахових виданнях, визначених переліком ДАК МОН України, 1 - у закордонному виданні.

Структура дисертації обумовлена метою і завданням дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (249 найменувань на 24 с.). Загальний обсяг дисертації складає **166** сторінок. Повний обсяг роботи – **190** с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт і предмет наукового пошуку, хронологічні й територіальні межі, методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне та теоретичне значення дисертації, відображено апробацію її результатів.

Перший розділ **«Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»** містить огляд історіографічної та джерельної бази, а також характеристику використаних у дисертації дослідницьких методів.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукової розробки»* з'ясовано ступінь наукового вивчення теми. Історіографію поділено за територіальним принципом (вітчизняна та зарубіжна) і хронологічним: українська періоду Другої Речі Посполитої (1918 – 1939 рр.), радянська (1945-1991 рр.), сучасна вітчизняна (починаючи з 1991 р.), польська періоду Другої Речі

Посполитої (1918 – 1939 рр.), польська періоду Польської народної республіки та Республіки Польща (1944 - 2016 рр.).

У публікаціях вітчизняних істориків регіон Холмщини та Підляшшя не став предметом широких наукових досліджень, на відміну від Волині та Галичини. Беручи до уваги етнічний критерій, запропоновано віднести праці українських авторів, які до 1939 р. мешкали на території Польської держави, до групи української історіографії періоду Другої Речі Посполитої. Найбільш цінний матеріал містять роботи сучасників досліджуваних подій В. Мудрого, Д. Великановича та І. Герасимовича, які були надруковані в 1920 - 1930-х рр. Вони дозволяють відтворити головні вимоги та політичні цілі української громади у вказаний період. Однак, маємо констатувати певну суб'єктивність їхньої точки зору.

Наукові розвідки вчених, що працювали в СРСР та займалися тематикою західноукраїнських земель, нечисленні та передусім характеризуються заполітизованістю й упередженими поглядами. Першочергова увага науковців була зосереджена на діяльності Комуністичної партії Польщі (КПП), Комуністичної партії Західної України (КПЗУ), боротьбі селянства та пролетаріату за свої права в Польській державі, міждержавних відносинах УСРР та Другої Речі Посполитої. Одним із перших вагомих досліджень історії Західної України цього періоду стало 5-томне видання «З історії західних земель» (1957-1960 рр.). У четвертому томі вказаної роботи побіжно висвітлено деякі проблеми Холмщини, як окремого регіону Західної України.

У цій історіографічній групі помітно виділяється праця Ю. Сливки «Сторінки історії КПЗУ», в якій автор акцентує увагу на провідній ролі партії в суспільно-політичному житті Західної України, підкреслює її значення в боротьбі проти утвердження в регіоні польської державності та характеризує співпрацю з іншими політичними силами. Динаміку популярності комуністичної ідеології серед селян-українців регіону та її вплив на зростання селянського руху розкриває у своїх доробках «Селянський рух на Західній Україні в 1919 – 1939 рр.» та «Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні (1921–1939)» досліджував І. Васюта.

Аналіз історіографії періоду незалежності України вказує на широкий інтерес вітчизняних науковців до польсько-українських відносин міжвоєнного періоду. Водночас продовжена традиція акцентування на процесах, що відбувались у Галичині та на Волині або в межах Польської держави.

Окремі аспекти історії Холмщини та Підляшшя та становища українського населення в регіоні можна знайти в роботах П. Костика; соціально-економічної ситуації на цих землях – у статтях Т. Шевчук; розвитку польсько-українських міжетнічних відносин та адаптації населення західноукраїнських земель у Другій Речі Посполитій – в розробках Л. Чекаленко; ставлення польських політичних сил до українського питання – у здобутках Ю. Крамара.

Важливість напрацювань М. Горного, який вивчає діяльність видатних особистостей Холмщини та Підляшшя, обумовлюється можливістю ознайомитись з політичними поглядами лідерів українців регіону, що впливали на суспільно-політичне життя регіону.

Історико-етнографічне дослідження за редакцією В. Борисенко «Холмщина та Підляшшя» дозволяє з'ясувати проблеми української меншини у складі Польської держави та релігійного протистояння православних українців, зокрема тих, що проживали у Холмщині та Підляшші, з католицькою церквою і владою у міжвоєнні роки.

Особливе місце у вітчизняній історіографії займають наукові доробки Ю. Макара, зокрема його тритомна робота «Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи», написана у співавторстві з В. Макаром, М. Горним та А. Салюком. У ній дослідник аналізує два етапи депортації українського населення з території Холмщини та Південного Підляшшя – після Першої світової війни та після Другої світової війни. Автор детально висвітлює життя місцевих українців, їх боротьбу за свої права та розкриває сутність їхньої життєвої трагедії, що робить його здобуток цінним і з точки зору широкого фактологічного матеріалу. Водночас, описуючи події, він подає факти передусім як передумови до депортації, дещо відриваючи їх від загальнопольського та загальносвітового історичного контексту.

Одним із найвагоміших, на погляд автора, дослідженням у групі вітчизняної історіографії є дисертація О. Степанчук «Становище українського населення Холмщини в контексті польської національної політики 20-30-х років XX ст.» у якій автор досить ґрунтовно розкриває етносоціальну державну політику Другої Речі Посполитої та її вплив на українське населення Холмщини. Проте у даній роботі приділено недостатньо уваги суспільно-політичному життю української меншини та не розглянуто питання її проживання у Підляшші, яке територіально тісно пов'язано з Холмщиною.

Переважну частину закордонної історіографії складають студії польських фахівців. Перші дослідження відносин Польської держави та українського населення з'явилися ще у міжвоєнний період. Однак вони прийняли форму історико-політичної дискусії між представниками різних поглядів на побудову багатонаціональної Польської держави, зокрема між ідеологами національної демократії Р. Дмовським, С. Грабським, Є. Гертихом та польськими соціалістами Т. Голувко й К. Сроковським, які відстоювали ідеї державної асиміляції.

Усередині XX ст. побачили світ перші критичні праці, автори яких негативно оцінювали асиміляційну політику Польської держави, особливо відзначаючи релігійно-ревіндикаційну акцію 1938 р. на території Холмщини та Підляшшя. Зокрема, А. Хойновський у своїх розробках розкрив не лише потреби Польської держави, а і вимоги самих національних меншин; Р. Тожецький засудив польський уряд за його шовіністичну політику щодо національних меншин; М. Папежинська-Турек показала всю складність вищезгаданої проблеми та хибність політики польського уряду, яка призвела до подальшої ескалації міжетнічного конфлікту.

Серед сучасних дослідників історії життя українського населення Холмщини та Підляшшя міжвоєнного періоду найбільш авторитетним є Г. Купріянович. Цей польський науковець українського походження приділив значну увагу питанням релігійних протиріч польської влади та українського населення; також ним широко розкрита освітньо-культурна сторона життя українців.

Його колега з Люблінського університету ім. Марії Складовської-Кюрі М. Шуміло дослідив життєвий шлях лідера українців Холмщини 1920-х – початку 1930-х рр. А. Васинчука. Його праці дозволяють поглянути на проблеми українського населення через призму особистості.

На сторінках своїх розробок низка польських фахівців (Є. Дорошевський, Р. Потоцький, М. Сирнік, Р. Томчик) розглянула окремі аспекти діяльності політичних партій, освіти, культури та суспільного життя українців Холмщини та Підляшшя в період Другої Речі Посполитої. Їх аналіз допомагає віднайти додатковий фактологічний матеріал.

Аналіз історіографії суспільно-політичного розвитку українців на території Холмщини та Підляшшя дозволяє зробити висновок про більш широке розкриття даної теми у польській історіографії, особливо варто відзначити наукові доробки місцевих науковців. Недостатність її висвітлення вітчизняними вченими актуалізує заповнення існуючої наукової прогалини.

У підрозділі 1.2 «Характеристика джерельної бази» здійснено фаховий аналіз різноманітних за структуру, призначенням і походженням джерел дослідження.

Автор класифікував джерела за принципами їх походження та фондоутворення, що дає можливість умовно виокремити три групи: архівні документи, опубліковані джерела (альбоми і каталоги виставок, мемуарні джерела, фотодокументи, приватні колекції, статистичні дані, записи стенограм Сейму тощо), періодичні видання.

Матеріали українських архівів представлені фондами Центрального державного архіву вищих органів влади України та фондом №1 Державного архіву Волинської області, в якому містяться копії звітів польського уряду про суспільно-політичну ситуацію на території Холмщини та Підляшшя. Документи фондів Державного архіву Львівської області дозволяють знайти інформацію про співпрацю українських політичних діячів Холмщини та Підляшшя з галицькими колегами. Інформативними у цьому відношенні є рапорти польської влади.

Констатуємо, що в українських архівах міститься недостатньо інформації щодо суспільно-політичного життя українського населення Холмщини та Підляшшя, хоча для відтворення об'єктивної картини існуючі матеріали мають велике значення.

На противагу, матеріали польських архівів дають змогу всебічно розкрити особливості суспільного та політичного життя українців у міжвоєнний період. Найважливіші документи знаходяться у Воєводському архіві в Любліні (Archiwum Państwowe w Lublinie), що обґрунтовується належністю території Холмщини та Підляшшя до Люблінського воєводства. Такі фонди, як Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Chełmie та Rusińskie Dobroczynne Stowarzyszenie «Ridna Chata» w Chełmie містять матеріали, які допомагають дослідити діяльність офіційних та напівлегальних організацій, що були створені українцями для боротьби за свої політичні, культурні та релігійні права. Фонд Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny становить першочерговий інтерес з точки зору вивчення офіційних державних документів Другої Речі Посполитої. У ньому знаходяться всі накази Люблінського воєводи, меморандуми, звіти таємної поліції та інші матеріали, які дозволяють визначити ставлення польської влади до української меншини в 1918-1939 рр.

Матеріали Архіву нових документів у Варшаві (Archiwum Akt Nowych) розкривають внутрішню ситуацію в Другій Речі Посполитій і роль Холмщини та Підляшшя в різних загальнодержавних процесах. Вони розміщені у фондах *Ukraińska Socjaldemokratyczna Partia* (1924), *Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie* (1919-1939), *Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy* (1919-1938), *Ukraińskie Chłopsko-Robotnicze Socjalistyczne Zjednoczenie SEL-ROB JEDNOŚĆ* (1928).

Окрему групу становлять опубліковані джерела. До них передусім відносимо стенограми записів засідань Сейму Другої Речі Посполитої, які доступні в електронному вигляді. Також цінним джерелом є офіційне видання Сейму «*Dziennik ustaw RP*», яке регулярно друкувалося з 1919 р. У ньому опубліковані закони, прийняті Сеймом, Декрети президента Речі Посполитої, Постанови Ради міністрів та інші важливі акти центральних органів державної влади.

Надзвичайно важливими матеріалами, віднесеними до цієї групи джерел, які сприяють комплексному розумінню польсько-радянських відносин у міжвоєнний період, є документи з історії дипломатичних відносин між УРСР та Другою Річчю Посполитою, зібрані в українських архівах та опубліковані О. Рубльовим та Н. Рубльовою.

Останнім у переліку джерелом є періодичні видання міжвоєнного періоду. Польська періодика, зокрема «*Biuletyn Polsko-Ukraiński*», «*Sprawy Narodowościowe*» та «*Dziennik Polski*» відображає рефлексію центральної влади та суспільства в цілому щодо питань української національної меншини та надає корисні статистичні дані.

Окремо варто вказати на польське видання «*Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych*», яке містить низку актуальних з огляду на тему дисертаційного дослідження матеріалів щодо суспільно-політичних процесів, що відбувались у Західній Україні, відомості про кількісний склад політичних осередків та їхній вплив на населення. Крім того, в них відображено заходи державного примусу місцевої польської влади щодо комуністичних агітаторів.

Помітно доповнюють документальні матеріали газети «Наше Життя», яка виходила на території Холмщини та Підляшшя, і львівське «Діло». Аналіз видань міжвоєнного періоду надає інформацію щодо відношення українського населення до загальнодержавних процесів у Другій Речі Посполитій та особливостей їхнього культурного життя. Ці матеріали дозволяють відтворити проблеми української меншини та зрозуміти ставлення до них пересічних українців.

Констатуємо, що документальна база українських архівів недостатня для повного та неупередженого аналізу та дослідження зазначеної теми, що обґрунтовує доцільність докладного вивчення та використання польських архівних матеріалів і введення їх в науковий обіг.

У підрозділі 1.3 «*Методологічні засади дослідження*» обґрунтовано методологію дисертаційної роботи.

Теоретико-методологічна база ґрунтується на принципах історизму, комплексності, об'єктивності, опори на історичні джерела, які використані з метою всебічного розкриття теми

дослідження, виконання поставлених завдань, вивчення предмета та об'єкта, формулювання об'єктивних висновків.

Беручи до уваги велику кількість використаних архівних джерел, автор використав такі методи історичного джерелознавства: евристичний, археографічний та критичний.

У другому розділі **«Особливості суспільно-політичного життя українців Холмщини та Підляшшя (1918-1922 рр.)»** розглянуто вплив Першої світової війни на становище українців та проаналізовано причини активізації суспільного та політичного життя впродовж перших років існування Другої Речі Посполитої.

У підрозділі 2.1. *«Українська громада Холмщини та Підляшшя у повоєнний період»* охарактеризовано національні вимоги українців та перші спроби домогтися їх виконання у повоєнні роки.

Після закінчення Першої світової війни внаслідок етнічних змін, спричинених примусовою евакуацією російською армією православного населення Холмщини та Підляшшя, українська громада перетворилась з домінуючої групи на меншість, компактно розселену на територіях південно-східних повітів Люблінського воєводства.

Становище українців було надзвичайно важким, адже в результаті воєнних дій економіка краю зазнала значних збитків. Ситуацію загострив і процес репатріації, який тривав до 1921 р. Перед українцями, що повертались на рідну землю, гостро постали проблеми житла (багато будинків були зруйновані або зайняті осадниками) та працевлаштування; збільшився і релігійний тиск. У 1919 р. пройшла акція ревіндикаційна, під час якої у православних та уніатських парафій на користь католицької церкви були забрані релігійні споруди та землі. Розглядаючи Холмщину та Підляшшя як давні польські землі, влада Другої Речі Посполитої не брала до уваги інтереси українців.

Вказані фактори сприяли згуртуванню українців у боротьбі за свої національні права та створили сприятливий ґрунт для появи низки культурно-освітніх і добродієвих організацій, які в подальшому стали платформою для політичної діяльності. Помітну роль у суспільному та культурному житті меншини відігравали Українське товариство Педагогічне та Український комітет добродієвості, невдовзі перейменований на Товариство добродієвості «Рідна Хата». Їхня діяльність спрямовувалась на надання матеріальної, фінансової та юридичної допомоги українцям у веденні господарства та в організації сільськогосподарських кооперативів, а також на підтримку вчителів, які знаходились у матеріальній скруті через невизнання польською владою їхньої кваліфікації.

Водночас лідери суспільно-політичного життя українців Холма прийшли до думки щодо необхідності подання своїх вимог до центральної влади Другої Речі Посполитої. Її унаочненням є проголошений 30 вересня 1919 р. А. Васинчуком, П. Грицаєм і Х. Кульгавцем «Меморіал у справі української людності на Холмщині». Наскрізною ідеєю документу є повна лояльність до Польської держави. Зокрема, у меморіалі висунуто прохання надати українцям краю рівні з поляками права, можливість користуватися рідною мовою, розвивати національну культуру, задовольняти релігійні потреби. Однією з вимог було створення при Міністерстві внутрішніх справ Польщі Українського комітету, який мав займатися справами українського населення.

Констатуємо, що польська влада проігнорувала вимоги українців, які прозвучали і на конференції у Варшаві (1920 р.), як і права, що надавались національним меншинам за Березневою конституцією (1921 р.) та Ризьким мирним договором (1921 р.). У висновку Міністерстві внутрішніх справ Польщі зазначалося, що серед українців відсутні будь-які «свідомі політичні та суспільні прояви». Активізацію суспільного життя у Холмщині та Підляшші було пояснено впливом більшовицьких ідей, які спиралися на важкі побутові умови життя населення цих територій.

У підрозділі 2.2 *«Підготовка та участь у парламентських виборах 1922 р.»* розкрито основні фактори, що підштовхнули українців Холмщини та Підляшшя до участі в парламентських виборах 1922 р.; підготовку до них та перебіг виборчої кампанії; проаналізовано їх результати.

Неможливість домогтися від влади рівних з поляками прав стала головною причиною рішення представників Холмщини та Підляшшя взяти участь у виборах до парламенту в 1922 р. Водночас не всі українці, що проживали на території Польської держави, зрозуміли важливість такого кроку – політичні сили Галичини відмовились від цього шляху боротьби та закликали населення бойкотувати вибори. Схожих поглядів дотримувались і волиняни, однак після участі у з'їзді представників українського населення Люблінського воєводства вони змінили думку. Для координації діяльності був створений Український центральний виборчий комітет Холмщини, Підляшшя, Волині та Полісся.

На зростання політичної свідомості українців указують спроби створити коаліцію з іншими партіями (польської лівиці – ППС та ПСЛ «Визволення») з метою здобуття більш широкого представництва в Сеймі та Сенаті. Вважаємо, що цей виборчий блок не був сформований передусім через ідеологічні відмінності потенційних партнерів та відмінність їхніх підходів (у поляків – класового, в українців - національного) до формування списку кандидатів.

Невпинно йдучи до своєї мети, українці стали співзасновниками Блоку національних меншин, в рамках якого передбачалися рівноправні відносини між партнерами на противагу союзу з поляками, в якому їм відводилась роль «молодшого брата».

У вересні 1922 р. відбулися повітові з'їзди українського населення, на яких були обрані кандидати до Сейму та Сенату (28 чол.). До загальнодержавного списку від українців краю були включені політичний лідер українців Холмщини А. Васинчук та редактор газети «Наше життя» Я. Войтюк. На сенатські крісла претендувало лише 2 українці.

Підсумки виборів, які відбулися 5 і 12 листопада 1922 р., були успішними для українців Холмщини, Підляшшя та Полісся - 20 представників увійшли до Сейму і 6 до Сенату. Внаслідок цього лідери суспільно-політичного руху цього регіону перетворились на єдиних представників українського населення у вищих органах державної влади Другої Речі Посполитої. Найбільший вплив мав А. Васинчук, який, на відміну від політичних лідерів Галичини, був твердим прихильником співпраці з владою та пошуку компромісів з метою мирного співіснування українців та поляків.

Третій розділ **«Боротьба українців за свої права на офіційному рівні (1922-1930 рр.)»** висвітлює суспільно-політичне життя українців Холмщини та Підляшшя в означений період,

боротьбу за свої національні права українства у вищих органах влади Польської держави та на теренах регіону.

У підрозділі 3.1 *«Діяльність українських парламентарів у Сеймі та активізація партій лівого спрямування»* проаналізовано стратегію та тактику українців у представницьких органах влади Другої Речі Посполитої, визначено роль суспільних організацій в житті українського населення протягом першої половини 1920-х рр., розкрито передумови зростання популярності у населення вищезгаданих партій та організацій.

На роботу в Сеймі та Сенаті українці покладали великі надії, адже низька ефективність позапарламентських заходів сформувала в них думку, що лише участь в офіційних представницьких структурах дозволить домогтися від влади виконання їхніх вимог. Водночас ситуація в Сеймі була не на користь українців: до складу більшості входила низка правих та центристських партій, які негативно ставилися до українського питання.

З метою об'єднання зусиль та координації роботи в Сеймі депутати від Волині, Холмщини, Підляшшя та Полісся 22 листопада 1922 р. створили власний представницький орган – Українську парламентську репрезентацію (УПР), яку ще називали Українським клубом. Також українці вдалися до тактики участі в роботі різних комісій і комітетів Сейму та створення ситуативних союзів, що підтримувались шляхом встановлення особистих контактів з іншими парламентарями, які часто належали до протилежного ідеологічного табору.

Водночас депутати від Холмщини та Підляшшя зіштовхнулися з нерозумінням їхнього прагнення боротися за права українців легальними методами з боку політичної еліти Галичини, яка вимагала демонстративно скласти мандати та виступити з протестами в Лізі Націй. Це породило протиріччя серед українських парламентарів і не дозволило їм виступити єдиним фронтом, що знизило ефективність їхніх дій.

Початком розколу УПР доцільно вважати рішення українських представників у Сеймі підтримати обраний в 1923 р. уряд прем'єр-міністра С. Сікорського. Його прийняття викликало не лише гостру дискусію серед українських парламентарів, а й невдоволення населення, яке звинуватило їх у продажу інтересів виборців.

Вказане призвело до значного посилення впливу лівих сил, особливо КПЗУ, яка стала в Польщі провідником політики радянської України. За її безпосередньої участі були сформовані такі політичні партії лівого спрямування, як «Сельсоюз» та «Сельроб», які станом на 1926 р. перетворились на домінуючу політичну силу регіону.

Протягом 1920-х рр. у Холмщині та Підляшші продовжувався активний розвиток суспільних організацій. Зокрема, Товариство доброчинощі «Рідна хата» після змін до статуту отримало право відкривати філії на теренах усього Люблінського воєводства. Саме через його популярність серед населення та розгалужену мережу осередків точилась боротьба за вплив на товариство між представниками лівих та автономістично-федеративних політичних сил.

У підрозділі 3.2 *«Протистояння українських політичних сил та його наслідки»* проаналізовано зміну відношення до польської влади українців внаслідок приходу до влади режиму «санації» та головні протиріччя, що виникли між українськими політичними силами.

Політика державної асиміляції, запроваджена урядом Ю. Пілсудського в 1926 р., яка мала завдання шляхом певних поступок досягти лояльного ставлення українців до Польської

держави, спричинила сплеск активності лівих та прокомуністичних сил у Холмщині та Підляшші.

Одна частина членів Української парламентської репрезентації прийняла платформу Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), інша почала орієнтуватися на зовнішню допомогу, насамперед на СРСР. Станом на 1927 р. під впливом «Сельробу» опинилася більша частина УПР, керівний орган Товариства доброчинності «Рідна хата», значна частина сільських культурно-освітніх та кооперативних осередків.

Водночас, внаслідок зростаючої підтримки українцями та деякими представниками «Сельробу» урядової політики, а також внутріпартійних суперечок, вплив КПЗУ на партію почав слабшати. Наслідком такого «справіння» стало поступове згортання підтримки та фінансування лівих політичних сил Радянським Союзом.

Політика Ю. Пілсудського щодо українців вплинула на зміну ставлення до польської влади (з негативного на позитивне) і українських правих і центристських політичних сил. На це вказує не лише позиція відновленого «Сельсоюзу», а й створення «Клубу Міщан-фермерів», громадської організації «Українське Господарче Об'єднання» та обрання нового Комітету народного Холмщини, як головної інституції, що мала на офіційному рівні представляти всіх українців Холмщини та Підляшшя.

Діючи в руслі офіційної політики, цей комітет створив «Український народний банк у Холмі», який з часом розширив свою діяльність на сусідні території. Дешеві кредити банку сприяли покращенню матеріального становища багатьох українців. Крім економічної діяльності, банк займався підтримкою українського шкільництва та суспільного життя краю, через що його популярність стрімко зростала.

Народний комітет Холмщини намагався відкривати українські приватні школи та розбудовувати суспільні організації на теренах всього Люблінського воєводства. Для цього було проведено низку повітових народних з'їздів, на яких поставлено питання про створення Комітетів обивательських.

З'ясовано, що в другій половині 1920-х рр. стала очевидною одна з найбільших проблем української політичної еліти - неспроможність знайти компроміс як у своїх лавах, так і з іншими політичними силами, передусім з УНДО та Блоком безпартійних сил. Це призвело до фактичного програшу на виборах 1928 р.: від українського населення Холмщини, Підляшшя, Волині та Полісся до парламенту пройшло 9 депутатів, з яких лише 1 був членом Сенату.

Звуження можливості парламентського представництва та соціально-економічна політика польської влади впродовж економічної кризи стало однією з причин зростання наприкінці 1920-х рр. протестних настроїв серед українського населення. У відповідь польська влада домоглася закриття «Сельробу» (1929 р.) та засудження найактивніших членів прокомуністичного руху (1930 р.). Наслідком стало фактичне припинення активної діяльності на території Холмщини та Підляшшя лівих партій. Цим скористалися праві сили на чолі з ОУН, яка створила перші організаційні осередки в регіоні.

У розділі 4 **«Посилення тиску польської влади та втрата Холмщиною і Підляшшям політичного лідерства (1930-1939 рр.)»** головну увагу приділено змінам у

суспільному житті та наслідкам втрати лідерами українців регіону політичної ваги та лідерських позицій.

У підрозділі 4.1 *«Перехід українців до нових форм спротиву в першій половині 1930-х рр.»* висвітлюється нова тактика лідерів українців краю у зв'язку із втратою офіційного представництва у парламенті та посиленням тиску з боку польської влади.

Наприкінці 1920-х рр. центр політичного життя українців, що проживали в Другій Речі Посполитій, перемістився з Холмщини, Підляшшя та Волині до Галичини, де політичні сили, передусім УНДО, представляли інтереси всього українства на офіційному рівні.

У цей час у Польській державі загострилась політична ситуація, наслідком чого став розпуск обраного в 1928 р. парламенту, заборона в 1930 р. діяльності Товариства доброчинності «Рідна хата», арешти активістів, включаючи колишніх депутатів Сейму та Сенату, що свідчить про посилення тиску на українців.

Для досягнення успіху українські політичні партії обрали тактику спільної участі в майбутніх виборах. Після низки зустрічей та конференцій 18 вересня 1930 р. була підписана угода між УНДО та УСРП, до якої 29 вересня приєдналася УСДП; у результаті був сформований Український виборчий блок. Однак за результатами виборів українці змогли сформувати малочислене представництво в Сеймі та Сенаті, а з території Холмщини та Підляшшя вперше до парламенту не було обрано жодного представника.

Не маючи змоги брати участь у «великій політиці», політичні сили Холмщини та Підляшшя активізували діяльність на місцевому рівні, що передусім проявилось у підтримці страйкового руху. Напівлегальне становище та підпільна робота не дають змогу детально розкрити цей аспект через брак архівних матеріалів. Водночас можемо стверджувати, що внаслідок світової економічної кризи на цих територіях змінилась форма спротиву населення: значно поширились підтримані КПЗУ мирні віча та зібрання, а також робітничі страйки, які часто закінчувались сутичками з поліцією. Однак під впливом лівих політичних сил регіону на цих протестах починають лунати й політичні гасла на кшталт «Свободу політичним в'язням!», «Боротьба за робітничо-селянський уряд!».

Варто наголосити на великому впливі КПЗУ на українців Холмщини та Підляшшя в першій половині 1930-х рр. Однак після репресій членів партії, що перебували на радянській території, виклику до СРСР керівників КПЗУ М. Заячківського та Г. Іваненко і знищенні їх за сфабрикованою справою «Української військової організації», а також поширення інформації про злочини тоталітарного режиму, вона перестала відігравати помітну роль у суспільно-політичному житті українців на теренах регіону. Натомість продовжилось зростання популярності крайньо-правих сил.

На початку 1930-х рр. змінилась тактика українців у Холмщині та Підляшші. Замість віч постав активний профспілковий та страйковий рух, який перетворився на основну форму боротьби за вимоги меншини на цих територіях.

У підрозділі 4.2 *«Втрата регіоном провідної політичної ролі та політика «нормалізації»* досліджуються причини перенесення центру політичного життя українців Другої Речі Посполитої до Галичини та сутність політики «нормалізації».

У процесі дослідження з'ясовано, що однією з причин радикалізації українського населення в другій половині 1930-х рр. та популяризації ліво- та праворадикальних поглядів на теренах Холмщини та Підляшшя є перехід Польської держави до здійснення політики національної асиміляції.

Внаслідок розпуску в 1938 р. Комінтерном КПП та КПЗУ значно посилювався вплив УНДО на населення цих територій. У зазначений період партія утвердилася, як головна політична сила українців Другої Речі Посполитої. У 1935 р., не дивлячись на опозицію Д. Левицького, великої кількості членів партії та значної частини українського населення, під керівництвом В. Мудрого була змінена політика партії. УНДО перейшло від опозиційної діяльності до співпраці з урядом, що отримало назву політики «нормалізації». Велику роль у цьому відіграв А. Васинчук, який багато років невпинно та цілеспрямовано відстоював шлях співпраці з урядом заради українсько-польського порозуміння, не дивлячись на спротив політичних сил східної Галичини.

Головними причинами, які спонукали УНДО до зміни курсу, є такі: неможливість вести боротьбу з кількома супротивниками, порятунок «українства» від послідовної політики винищення Радянським Союзом, збереження національного середовища в Польщі з метою боротьби за відновлення «української країни». Водночас встановлено вплив на тактику УНДО угоди про ненапад 1934 р. між нацистською Німеччиною та Другою Річчю Посполитою. Це породило надії на створення антирадянського блоку центральноевропейських держав, і західноукраїнська політична еліта прагнула долучитися до нього. Угода з урядом, яка була підписана в 1935 р., оминала увагою Холмщину та Підляшшя, що спричинило хвилю недовіри до діяльності цієї партії.

У результаті дослідження встановлено, що політика «нормалізації» не досягла успіху передусім через небажання польської влади втілювати її в життя. Вказане, а також ускладнена політична ситуація в країні та загострення українсько-польських відносин спонукали В. Мудрого до зміни орієнтирів і нових політичних кроків, що виявились у різкій критиці з трибуни Сейму національної політики Другої Речі Посполитої. Констатуємо, що політика «нормалізації» не досягла поставлених цілей, що спонукало представників українців знову перейти до опозиції.

9 грудня 1938 р. УПР внесла на розгляд Сейму «Проект конституційного права Галицько-Волинської землі», який передбачав надати територіальну автономію західноукраїнським землям (без західних повітів Львівського воєводства та без Холмщини та Підляшшя), створити автономний уряд і сейм, територіальні збройні сили, забезпечити рівноправність польської та української мов у державних установах.

Зроблено висновок, що неврахування УНДО інтересів Холмщини та Підляшшя остаточно дискредитувало партію серед українців, які проживали на цих територіях, і штовхнуло населення до сприйняття більш радикальних гасел, які активно просуvalи праві партії.

Підрозділ 4.3 «Релігійно-ревіндикаційна» акція на Холмщині та Підляшші 1937-1938 рр.» розкриває наслідки політики національної асиміляції та перебіг релігійно-ревіндикаційної акції на території Холмщини та Підляшшя.

У другій половині 1930-х рр. у національній політиці Другої Речі Посполитої відбувся остаточний перехід від державної до національної асиміляції, активно стали поширюватися ідеї націоналізму, католицизму та авторитаризму. Це загострило питання, пов'язані з православною церквою і становищем українського населення на Холмщині та Підляшші.

У кінці січня 1935 р. у Люблінському воєводському уряді відбувся «З'їзд, присвячений українській меншості в Люблінському воєводстві». У представлених «Директивах щодо визначення позицій з приводу українського питання» в 35 пунктах була сформульована докладна та довгострокова програма ліквідації «питання української меншості» на Холмщині та Підляшші та залучення її остаточно «в лоно польської культури і народу». Передбачалась також рішуча полонізація православної церкви та протидія розбудові її структур і діяльності не визнаних державою священників.

Проведення акції відбувалося згідно до плану під назвою «Головні директиви щодо полонізації Холмщини», який спирався на принцип: «Всі православні люди Холмщини - то перетворені поляки». Православне населення було розділене на три категорії: байдужі до православної церкви, яких можна переконати перейти до католицизму; прив'язані до православ'я, які, однак, не були свідомими українцями; національно свідомі українці.

Відповідно до цих характеристик була розроблена спеціальна політика. Зокрема, для впливу на першу категорію передбачалось здійснювати обережну пропагандистську кампанію. Щодо третьої категорії, то польський уряд мав уживати заходи з ліквідації компактного проживання українського населення та відмежування загрозою польських поселень від місць скупчень політично активних жителів Другої Речі Посполитої. Пік акції припав на 1938 р.; її керівництво на Холмщині було доручено командувачу 3-ї піхотної дивізії генералові Ольбрихту та місцевій католицькій церкві на чолі з єпископом Фулманом.

Одним із головних напрямків тиску на українську меншину став наступ на православну віру. Було проведено реконвертацію православних храмів та молебних домів або їх закриття (з 389 православних церковних споруд залишилось тільки 51), введено обов'язкове навчання католицької релігії і проповідей у церкві, а православні священники потрапили під поліцейський нагляд. Задokumentовані навіть випадки хрещення в католицизм солдатів українського походження.

Комплекс вказаних факторів спричинив значне посилення серед українців націоналістичних настроїв та активізацію радикальних політичних сил. Це позначилось на польсько-українських відносинах в роки Другої світової війни та стало, на погляд дисертанта, одним із чинників Волинської трагедії.

У **висновках** дисертаційної роботи зроблено підсумки проведеного дослідження, узагальнено основні його положення.

1. Доведено, що суспільно-політичне життя українців Холмщини та Підляшшя в період між Першою та Другою світовими війнами лише частково відображено в історичній науці. Зазначена тема майже не розкрита у вітчизняній історіографії, на відміну від польської, в якій вона висвітлюється значно ширше. Це обумовлює важливість використання значної джерельної бази дослідження та введення в науковий обіг нових архівних матеріалів. Вказане дозволяє неупереджено проаналізувати існуючі матеріали та максимально об'єктивно

відтворити різні аспекти життя українців на Холмщині та Підляшші; висвітлити суперечливі питання українсько-польських відносин на високому фаховому рівні.

2. *Проаналізовано* головні причини консолідації українців Холмщини та Підляшшя у боротьбі за свої національні права в 1918-1922 рр., серед яких: перетворення української громади внаслідок етнічних змін, спричинених Першою світовою війною, на національну меншість; погіршення соціально-економічного становища; труднощі адаптації репатріантів; зростання релігійного утиску, зокрема проведення у 1919 р. «релігійно-ревіндикаційної» акції. Вказане сприяло активізації суспільного життя українців та призвело до створення низки неполітичних культурно-освітніх та добродійних організацій, помітну роль серед яких відіграли Українське педагогічне товариство та Товариство добродійності «Рідна Хата». Саме їхня діяльність унаочнює перші спроби та форми самоорганізації українців на території Холмщини та Підляшшя у межах Другої Речі Посполитої.

3. *Розкрито* особливість розвитку політичної думки українців Холмщини та Підляшшя в 1918-1922 рр. Насамперед, це дотримання автономістично-федеративних поглядів, які лідери громади пропагували серед широких верств населення. Вони унаочнені у вимогах культурної, освітньої, мовної та релігійної автономії на території компактного проживання українців. Досягти вказаного передбачалось шляхом співпраці з урядом, що передбачало проголошення повної лояльності до Польської держави.

Неефективність позапарламентських заходів, до яких відноситься створення суспільних організацій та подання до уряду меморандумів щодо задоволення потреб національних меншин; невиконання польською владою норм Березневої конституції та Ризького мирного договору сприяли формуванню в українців думки, що лише участь в офіційних представницьких структурах дозволить домогтися від влади виконання зазначених вимог, що обумовило рішення брати участь у парламентських виборах 1922 рр.

4. *З'ясовано*, що протягом 1922–1930 рр. українські політичні сили в Сеймі та Сенаті проводили планову та цілеспрямовану роботу щодо виконання своїх передвиборчих обіцянок та намагалися домогтися від польської влади широких прав (зокрема, культурних, освітніх, економічних та політичних) для української меншини. З цією метою була використана тактика створення власного представницького органу – Української парламентської репрезентації (УПР). Водночас саме відмінність політичних поглядів головних груп українських парламентарів, що ввійшли до неї, заклала ризики їхнього непорозуміння та виникнення потенційних політичних конфліктів, що в наступні роки призвели до її розвалу.

Де-факто ця ситуація відобразила існування серед лідерів українців трьох конкуруючих груп за вплив на населення: автономістів-федералістів, лівих сил проукраїнського спрямування та лівих сил прорадянського спрямування. Суперечності між ними остаточно розвалили єдиний політичний фронт українців як на теренах Холмщини та Підляшшя, так і в Сеймі. Це призвело до значних втрат офіційного представництва українців у вищих органах влади після парламентських виборів 1928 р. Неспроможність жодної політичної сили захистити права української меншини та небажання польської влади йти на поступки в національному питанні сприяли поступовому формуванню у місцевого населення прагнення перейти до більш рішучих форм спротиву та боротьби за свої права.

5. *Зроблено висновок* про закономірність втрати в 1930-1939 рр. політичними лідерами Холмщини та Підляшшя ваги на загальнодержавному рівні, наслідком чого став провал на

виборах до Сейму та Сенату в 1930 р. – жоден представник регіону не пройшов до парламенту. Це зумовило остаточний перехід центру політичного життя українців Другої Речі Посполитої до Галичини. Водночас галицькі політичні сили, які почали впроваджувати політику «нормалізації» (співпраці з польським урядом), виключили Холмщину та Підляшшя з фокусу своєї уваги, а їхня боротьба проти полонізації втратила гостроту.

Вказані фактори створили сприятливий ґрунт для впровадження політики національної асиміляції, що на теренах Холмщини та Підляшшя набула форми «релігійно-ревінідикаційної» акції, внаслідок якої було знищено або реконвертовано понад 300 релігійних споруд православної та уніатської церкви. В результаті на 230 000 православних віруючих залишилась лише 51 церковна споруда. Саме ця акція стала одним із головних кроків на шляху до радикалізації населення Холмщини та Підляшшя, несприйняття польської влади та зростання авторитету правих і націоналістичних угруповань та організацій напередодні Другої світової війни.

6. Розкрито особливості суспільного життя українського населення Холмщини та Підляшшя міжвоєнного періоду. Впродовж 1918 – початку 1930-х рр. воно характеризувалося передусім діяльністю значної кількості доброчинних і культурно-освітніх організацій; економічних кооперативів, які крім власне економічної діяльності займались питаннями мови, релігії та освіти. Найбільш впливовою організацією стало Товариство доброчинності «Рідна хата», яке на кінець 1920-х рр. мало філії на майже всій території Холмщини та Підляшшя. Протягом 1930-х рр. ці організації були закриті й на теренах регіону постав активний профспілковий та страйковий рух, який перетворився на основну форму відстоювання українцями своїх прав.

7. Підсумовуючи викладене, дисертант відзначає низку особливостей, що призвели до поступової радикалізації українського населення Холмщини та Підляшшя протягом 1918-1939 р. та зміни його настроїв зі співпраці з польським урядом для мирного співіснування в межах Другої Речі Посполитої до неприйняття влади та появи міжетнічних суперечностей, що мали місце під час Другої Світової війни.

По-перше, це – дії польської влади, яка впродовж зазначеного періоду не йшла на поступки в задоволенні культурних, освітніх та релігійних прав української меншини та не брала до уваги не лише державні, а й міжнародні нормативні акти (Березневу конституцію, Ризький мир тощо). Навпаки, постійно відбувались спроби національної асиміляції зазначеного регіону; особливо слід відзначити періоди після Першої світової війни та після смерті Ю. Пілсудського в 1935 р.

По-друге, це – періодичне домінування серед політичної еліти та населення краю різних політичних поглядів. Виділяємо наступні періоди: автономістів-федералістів (1918 р. – 1923 р.), лівих (1924 р. – початок 1930-х рр.) та правих (1935 р. – 1939 рр.). У багатьох випадках політичні сили вищезгаданих політичних орієнтацій протистояли одна одній; в їх лавах відбувалась активна боротьба різних течій, що сприяло розпорошенню політичного потенціалу регіону та налаштовувало населення проти деяких прогресивних і перспективних заходів.

По-третє, це – неузгодженість та постійна боротьба за потенційних виборців серед місцевого українського політикуму, який фактично з 1923 р. втратив своє монолітне становище та був розпорошений серед значної кількості політичних партій та течій. Негативні

наслідки цього продемонстрували парламентські вибори 1928 та 1930 рр., після яких політичні лідери Холмщини та Підляшшя втратили загальнодержавну вагу та місця в Сеймі та Сенаті, а центр українського політичного життя остаточно змістився до Галичини.

По-четверте, це - значний вплив українських суспільних організацій на культурно-освітнє та політичне життя регіону, переважна більшість яких постала та проводила активну діяльність у 1918-1930 рр. Внаслідок значного впливу на суспільне та політичне життя Холмщини і Підляшшя, вони перетворились на об'єкти постійної боротьби за вплив між різними політичними групами, що знизило ефективність їхньої діяльності.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНІ У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Перга Ю.М. Щодо питання про історичну приналежність та етнічну складову Холмщини і Підляшшя у IX–XX ст.: загальна характеристика процесу / Ю. М. Перга // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: ВІР УАН, 2013. – Вип. 76 (№9). – С. 12-15
2. Перга Ю.М. Еволюція діяльності комуністичної партії західної України на Холмщині та Підляшші в 1923-1926 рр. / Ю. М. Перга // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Історія. – К., 2014. – №5. – С. 42-44.
3. Перга Ю.М. Діяльність українського товариства доброчинності «Рідна хата» 1919-1930 рр. / Ю. М. Перга // Часопис української історії. – К., 2014. – С. 95-100.
4. Перга Ю.М. Суспільно-політичний розвиток українців Холмщини і Підляшшя (1918–1939 рр.): історіографія проблеми / Ю. М. Перга // Сторінки історії. – К.: НТУУ «КПІ», 2015. – №40. – С. 113-122.
5. Перга Ю.М. Становлення Антона Васинчука як політичного лідера українців Холмщини / Ю. М. Перга // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – К.: Інститут історії НАН України, 2015. – №26. – С. 89-97.
6. Перга Ю. Суспільно-політичне життя українців на території Холмщини і Південного Підляшшя 1935-1939 рр. / Ю. М. Перга // Wrocławskie Studia Wschodnie. – Wrocław, 2015. – №19. – S.155-174.
7. Perga I. The participation of Ukrainian political parties of Chelm and Podlasie regions in parliamentary elections Second Polish Republic in 1928 / Ю. М. Перга // Сторінки історії. – К.: НТУУ «КПІ», 2016. – №42. – С. 100-106.

Матеріали, які додатково відображають результати дослідження:

1. Перга Юрій. Суспільно-політичний розвиток української меншини Холмщини та Підляшшя у міжвоєнні роки (1918-1939 рр.) / Ю. М. Перга // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 66-ї міжнародної наукової конференції (Харків, 26 квітня 2013 р.). – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С.256-258.
2. Perga I. Preparation for religious revindication in Kholm and Podlasie regions in 1937-38 / I. Perga // Proceedings of «The Fourth International Conference on History and Political Sciences»

(November 9, 2014). – Vienna: «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2014. – P. 70-75.

3. Перга Ю.М. Зміни етнічного складу Холмщини і Підляшшя в першій чверті XX ст. / Ю. М. Перга // «Україна: історія, культура, пам'ять». Реферати, виголошені на XVI Міжнародній студентській науково-практичній конференції (Київ, 23-24 травня 2013 р.). – К.: НТУУ «КП», 2014. – С. 39-41.

4. Перга Ю. Участь українців Холмщини і Підляшшя у парламентських виборах Другої Речі Посполитої 1922 р. / Ю. М. Перга // Матеріали XIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Шевченківська весна-2015: Історія». – Київ, 2015. – С.319-322.

5. Перга Ю. М. Створення Українського соціалістичного об'єднання «Селянський союз» та роль політичних діячів Холмщини у цьому процесі / Ю. М. Перга // Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки історичного факультету». – Київ, 2015. – С. 265–267.

6. Perga I. The beginning of the creation of Ukrainian NGOs in the Second Polish Republic / Ю. М. Перга // Держава та глобальні соціальні зміни: історична соціологія панування та спротиву в епоху модерну. – К.: НТУУ «КП», 2016. – С. 113-115.

АНОТАЦІЯ

Перга Ю.М. Суспільно-політичне життя українців Холмщини та Підляшшя 1918-1939 рр. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Інститут історії України Національної академії наук України, Київ 2016.

У дисертації на основі широкого масиву джерельних матеріалів українського та польського походження висвітлено тему суспільно-політичного життя українців Холмщини та Підляшшя в 1918-1939 рр. Проаналізовано головні причини консолідації українців Холмщини та Підляшшя у боротьбі за свої національні права в 1918-1922 рр. Розкрито особливості розвитку політичної думки українців Холмщини та Підляшшя в 1918-1922 рр., що полягала у дотриманні автономістично-федеративних поглядів. З'ясовано, що протягом 1922–1930 рр. українські політичні сили в Сеймі та Сенаті проводили планомірну та цілеспрямовану роботу щодо надання широких прав (зокрема, культурних, освітніх, економічних та політичних) українській меншині. Доведено, що боротьба між українськими політичними силами в другій половині 1920-х рр. призвела до послаблення українського політичного руху та зниження ефективності діяльності місцевих суспільних організацій. Зроблено висновок про закономірність втрати в 1930-1939 рр. політичними лідерами Холмщини та Підляшшя ваги на загальнодержавному рівні. Розкрито особливості суспільного життя українського населення Холмщини та Підляшшя міжвоєнного періоду. До 1930-х рр. воно характеризувалося передусім діяльністю значної кількості доброчинних і культурно-освітніх організацій; економічних кооперативів, які крім власне економічної діяльності, займались питаннями мови, релігії та освіти. Найбільш впливовою організацією стало Товариство доброчинності «Рідна

хата», яка на кінець 1920-х рр. мала філії на майже всій території Холмщини та Підляшшя. Доведено, що в наслідок економічної кризи, тиску польської влади та впливу лівих сил у 1930-1939 рр. змінилась тактика українців у боротьбі за свої права. Внаслідок закриття вказаних товариств вони взяли активну участь у профспілковому та страйковому русі.

Ключові слова: Холмщина, Підляшшя, суспільно-політичне життя, Друга Річ Посполита, українська громада.

Аннотация

Перга Ю.М. Общественно-политическая жизнь Украинской Холмщины и Подляшья 1918-1939 гг. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - история Украины. – Институт истории Украины Национальной академии наук Украины, Киев 2016.

В диссертации на основе широкого массива архивных материалов украинского и польского происхождения освещена тема общественно-политической жизни украинцев Холмщины и Подляшья в 1918-1939 гг. Проанализированы основные причины консолидации украинцев Холмщины и Подляшья в борьбе за свои национальные права в 1918-1922 гг. Раскрыта особенность развития политической мысли украинцев Холмщины и Подляшья в 1918-1922 гг., которая заключалась в соблюдении автономистически-федеративных взглядов. Установлено, что в течение 1922-1930 гг. украинские политические силы в Сейме и Сенате проводили планомерную и целенаправленную работу, чтобы добиться широких прав (в частности, культурных, образовательных, экономических и политических) для украинского меньшинства. Сделан вывод о закономерности потери в 1930-1939 гг. политическими лидерами Холмщины и Подляшья веса на общегосударственном уровне. Раскрыты особенности общественной жизни украинского населения Холмщины и Подляшья в межвоенный период. В течение 1918 начала-1930-х гг. она характеризовалась, прежде всего, деятельностью значительного количества благотворительных и культурно-образовательных организаций; экономических кооперативов, которые, кроме собственно экономической деятельности, занимались вопросами языка, религии и образования. Наиболее влиятельной организацией стало Общество доброты «Родной дом», которое в конце 1920-х гг. имело филиалы почти на всей территории Холмщины и Подляшья. Доказано, что в результате экономического кризиса, давления польской власти и влияния левых сил в 1930-1939 гг. изменилась тактика украинцев в борьбе за свои права. Вследствие закрытия указанных обществ они приняли активное участие в профсоюзном и стачечном движении.

Ключевые слова: Холмщина, Подляшье, общественно-политическая жизнь, Вторая Речь Посполитая, украинское общество

Summary

Perga I. M. Socio-political life of Ukrainians in Chelm and Podlasie regions in 1918-1939 biennium. - Manuscript.

The thesis for the degree of candidate of historical sciences, specialty 07.00.01 - History of Ukraine. - Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv 2016.

The thesis is based on a wide array of source materials of Ukrainian and Polish descent and highlights the theme of the social and political life of Ukrainians in Chelm and Podlasie regions in the 1918-1939 biennium.

In this Ph.D. thesis, main reasons for the consolidation of Ukrainians of Chelm and Podlasie in the struggle for their national rights in the 1918-1922 biennium were analyzed. This includes the transformation of Ukrainian ethnic communities into national minority due to changes caused by the World War I; deteriorating of the socio-economic situation; difficulties in adapting immigrants; the growth of religious oppression, like "religious revindication" action in 1919. It reveals the feature of Ukrainian political thought of Chelm and Podlasie in 1918-1922, which complied with federal-autonomic views. The thesis illustrates main reasons of Ukrainians to participate in parliamentary elections of 1922. The author describes their pre-election discussions among themselves and with the other Ukrainian and Polish political parties. The necessity of a political alliance with other national minorities is shown. Results of the elections and their value for Ukrainians of Chelm and Podlasie regions are demonstrated.

It was found that during the 1922-1930 biennium, Ukrainian political forces in the Sejm and Senate conducted a systematic and purposeful work to fulfill their election promises and trying to obtain wider rights (including cultural, educational, economic and political) for the Ukrainian minority from the Polish authorities. During this period, there was a struggle between local Ukrainian parties of federal-autonomic views and left-oriented parties. By 1926, pro-communist political forces were on the top of the popularity. Nevertheless, after Pilsudski coup in 1926 and his new politics toward ethnic minorities, Ukrainian political society of Chelm and Podlasie regions became divided more than ever before.

There is a conclusion about the inevitability of losing the political weight on the national level of the leaders of Chelm and Podlasie in 1930-1939's. The first consequence of it was the failure of the elections to the Sejm and the Senate in 1930. Therefore, during this period the center of the political life of the Ukrainians of the Second Commonwealth moved to Galicia.

The thesis describes the "religious-revindication" action that took place in 1937-1938 biennium. The author shows place of the action in the national policy of the state that was called "national assimilation". Preparation for the action and its duration is illustrated. In addition, a role of the Polish army and Catholic Church was discovered.

The features of the social life of the Ukrainian population of Chelm and Podlasie in interwar period were discovered. During 1918 and early 1930's it was characterized primarily as charitable activities of a significant number of cultural and educational organizations, economic cooperatives that besides their main activity engaged in issues of language, religion, and education. The most influential organization was charity society named "Native house", which at the end of 1920's had branches in almost all territory of Chelm and Podlasie regions. It is proved that because of the economic crisis, the pressure of Polish government and influence of leftists in the 1930-1939 biennium Ukrainians changed their tactics in the struggle for their rights. Due to the closure of these societies, Ukrainians took part in the trade union movement and the strike movement.

Keywords: Chelm, Podlasie, social and political life, the Second Polish Republic, the Ukrainian community.